

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR MAKTABIDA GRAMMATIKANI O'QITISHNING MAZMUNI

Zukurboyeva Muxlisa

Nizomiy nomidagi TDPU ning surdopedagogika
yo'nalishi 3-bosqich 304-guruh talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy faoliyati va unda uchrovchi qiyinchiliklar, grammatik qurilishni shakllantirish ishlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: grammatik kategoriyalar, bog'langan nutq, leksik birliklar, nutq, yozma nutq, grammatika, lug'at boyligi.

Аннотация:

в данной статье говорится о речевой деятельности детей с нарушением слуха и трудностями речевой деятельности, формировании грамматических конструкций.

Ключевые слова: грамматические категории, связная речь, лексические единицы, речь, письменная речь, грамматика, лексика.

Annotation:

This article discusses the speech activity and formation of grammatical structures in children with hearing impairment and speech difficulties.

Key words: grammatical categories, coherent speech, lexical units, speech, written speech, grammar, dictionary.

Eshitish a'zosi faoliyatining buzilishi nafaqat eshitishning buzilishiga, balki, nutq faoliyatiga ham sezilarli ta'sir qilib, uning orqada qolishiga ham sabab bo'ladi. Eshitishdagi nuqsoni va uning oqibatida nutqi rivojlanmagan zaif

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th March, 2025

eshituvchi bolalar uchun shunday pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi talab qilinadiki, ushbu sharoitlarda meyorda tilni o'zlashtirishning umumiy qonuniyatlari to'la-to'kis namoyon bo'la olishi, shu tariqa nutqning rivojlanmaganligini asta-sekin bartaraf etishga, nutq mexanizmlarini shakllantirishga, mustaqil nutq faoliyatining til umumlashmalari jadallashishiga ko'maklashishi, uning amaliy ro'yobga chiqarilishida pedagogik jarayonni tuzishda yuqorida tilga olingan (tilni o'zlashtirishning umumiy qonuniyatlarini aks ettiradigan) qoidalar alohida usullar va vositalardan foydalanish bilan birga kompleks ravishda amalga oshirilishi lozim. Shunda nutq rivojlanishi barcha omillarining ta'sirchanligini ta'minlaydi, nutqi rivojlanmagan zaif eshituvchi bolalarda kuzatiladigan o'ziga xos moyilliklarni, qiyinchiliklarni, tipik xatolarni bartaraf etishga olib keladi. Zaif eshituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqining grammatik qurilishini shakllantirish ishlari quyidagi besh bosqichda amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda o'quvchilarga kim? nima? nima qilyapti? so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlar o'rgatilib, lug'at boyligi oshirib boriladi.

Ikkinchi bosqichda zaif eshituvchi o'quvchilar kim? + nima qilyapti?, nima? + nima qilyapti? so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlar asosida, tuzilmalar yordamida sodda yig'iq gaplar tuzishni amaliy egallaydilar.

Uchinchi bosqichda bolalarning aktiv lug'atlariga qanday?, kim (-ning, -ni, -ga, -da, -dan)?, nima (-ning, -ni, -ga, -da, -dan)?, qaer (-ning, -ni, -ga, -da, -dan)?, nechta?, qachon? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar kiritilib, ular asosida berilgan tuzilmalar yordamida sodda yig'iq gap tuzishdan sodda yoyiq gap tuzishga o'rgatib boriladi.

To'rtinchi bosqichda va, shuning uchun, shu sababli, chunki, ammo, lekin, biroq bog'lovchilari yordamida, berilgan tuzilmalar asosida qo'shma gap tuzishga olib kelinadi.

Beshinchi bosqichda tugallangan mazmunni anglatuvchi 8-12 ta so'zdan iborat gaplardan tarkib topgan qisqa hikoya tuzishga o'rgatildi, keyinchalik 15-20, 25-30

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th March, 2025

soʻzdan iborat mantiqiy jihatdan bogʻlangan harakatni izchillik bilan bayon etuvchi, sabab, maqsad, intilishni anglatuvchi, voqelikni izhor etuvchi fikrni bayon etish talab qilindi. Qisqa mazmunli hikoyalar yozishda syujetli rasm, rasmlar seriyasidan foydalanildi, tematik suhbatlar Oʻqitishning boshlangʻich bosqichida tilni amaliy oʻzlashtirish vazifasiga muvofiq grammatik munosabat materialni tanlab olish va tizimlashtirish uchun birlamchi omil sifatida, ifodaning til vositalari esa ikkilamchi omil sifatida qabul qilindi. Bolalarning qobiliyatlariga qoʻyiladigan talablarda grammatik kategoriyalarning mazmuni va shakl birligi tamoyilini aks ettirgan holda dastur birinchi navbatda ularning tushuncha-maʼno tomonini oʻzlashtirishni taʼminladi.

Oʻquvchilarning oʻz fikrlarini ifodalash uchun grammatik vositalarni oʻzlashtirishlarini taʼminlash zaruriyatidan kelib chiqib, tilning Grammatik qurilishini shakllantirish dasturida oʻquvchilar bitta grammatik qonuniyatni amaliy oʻzlashtirishdan boshqasini oʻzlashtirish va nihoyat, ushbu qonuniyatlarni amaliy tarzda tizimlashtirgan holda asta-sekin bogʻlangan nutqning shakllanishiga olib kelindi. Oʻquvchilarda bogʻlangan nutqdan faol foydalanish koʻnikmalarini shakllantirish soʻzlar grammatik shakllaridagi va soʻzlarni oʻzaro bogʻlaydigan grammatik bogʻlanishlardagi maʼnolarni ochib berish borasida muntazam ish olib borish asosida amalga oshirib borildi. Soʻz, soʻz birikmasi, gap, matn bilan xilma-xil ish olib borilishi bolalarning oʻrganiladigan grammatik birliklarni ishlatishni tushunib olishlariga erishishga va shu tariqa ularning aqliy va nutqiy rivojlanishi darajasini oshirishga imkon berdi.

Nutq grammatik qurilishini shakllantirish ishlarining ikkinchi davrida maʼlum til faktlari tizimlashtirildi. Oʻquvchilar otlar, feʼllar, sifatlar, olmoshlarning maʼno oʻzgartirish xususiyatlarini tavsiflaydigan qonuniyatlarning umumlashtirilgan holatini amaliy egallashga yaqinlashtirildilar. Bu grammatikaning boshlangʻich kursini oʻrganishga oʻtish bosqichi boʻlib xizmat qiladi. Soʻz yasash turli modellarini amaliy oʻzlashtirish oʻquvchilar soʻz boyligini oshirishga koʻmaklashibgina qolmay, soʻzlarning maʼnosini, ularning oʻzaro bogʻlanishini yaxshiroq va toʻlaroq anglab yetish imkonini ham berdi, soʻzlarni toʻgʻri ishlatadigan boʻlishga koʻmaklashadi. Yaʼni zaif eshituvchi oʻquvchilar harakat

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th March, 2025

ifodalangan rasmni, belgi sifat ifodalangan rasmni nomlab gap tuzadilar, lekin grammatik kategoriyalar (ot, sifat, fe'l)ga bo'lmaydi.

Birinci-beshinchi sinf o'quvchilari boshlang'ich sinfnig grammatika kursini o'rganishga nafaqat tilning grammatik qurilishini amaliy tarzda egallaganlik jihatidan, balki shuningdek ba'zi eng oddiy grammatik-orfografik bilimlar va ko'nikmalarni o'zlashtirganlik jihatidan ham tayyorlangan bo'lishlari kerak. Shuning uchun dasturga «Grammatika va imlo bo'yicha ma'lumotlar» degan sarlavha ostida jamlangan maxsus talablar kiritildi. Qator orfografiya va punktuatsiya qoidalarini o'zlashtirishga, nutq qismlari, ularning leksikaviy va grammatik belgilari, gap va uning tarkibi bilan tanishishga taalluqli talablar shular jumlasidandir. Nutqning yozuv jihatiga (husnixatga) va ba'zi grammatik atamalarni o'zlashtirishga qo'yiladigan talablar ham shunga kiritilgan.

Bolalar nutqini o'stirish, ularni fikrlashga, uni boshqalarga tushunarli bayon etishga o'rgatish, bolalarning obrazli, mantiqiy, ijodiy, abstrakt fikrlashini shakllantirish va nutq o'stirish metodlarining o'rnini, mohiyati muhimdir. Shuning uchun har bir pedagog ta'lim metodlarini puxta bilishi, bolalar nutqini rivojlantirishning eng qulay metodlarini tanlashi va qo'llay olishi, uni takomillashtirishi lozim. Eshitish muammosi holatidagi bola nutqining rivojlanish mexanizmi ko'p jihatdan kompleks yondoshuvning sifat darajasiga bog'liq bo'ladi. Korreksion faoliyatning ko'p tomonlama yo'nalganligi jarayonning me'yorda hamda natijaviy bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isoqjonova D. M. ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNI NUTQQA O'RGATISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNINI
//International Conference on Economics, Finance, Banking and Management. – 2025. – C. 42-46.
2. Mamarajabova Z.N. Ona tili o'qitish maxsus metodikasi // O'quv qo'llanma. / Toshkent.: 2019.
3. Raxmanova V.S. Ona tili o'qitish maxsus metodikasi. - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2017. - 230.b.